

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮPECULIARITIES OF APPLICATION OF METHODOLOGICAL APPROACHES
IN RESEARCH OF EDUCATIONAL MANAGEMENT PROBLEMS

Стаття присвячена важливій проблемі застосування методологічних підходів українськими вченими у дослідженнях проблем управління освітою. Усвідомлення науковцями особливостей цього процесу сприятиме підвищенню ефективності та результативності досліджень проблем управління освітою. На основі аналізу наукової літератури, практики реалізації та призначення методологічних підходів у дослідженнях спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою», результати яких захищено протягом 2008–2018 рр. включно, уточнено функції щодо застосування методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою. Виявлено, що найбільшого поширення щодо використання науковцями у дослідженнях з цієї спеціальності набули такі методологічні підходи, як системний, компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, синергетичний, які відповідають сучасній освітній та науковій парадигмі. Окреслено особливості застосування методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою відносно чотирьох рівнів методологічної системи дослідження; проблемного кола досліджень та специфіки управлінської діяльності, яка досліджується; типу закладу освіти та рівня управління, який досліджується. Акумулявання в методології досліджень проблем управління методологічних підходів інших наук свідчить про розвиток методологічного знання цієї галузі. Перспективним напрямом визначено адаптування підходів з методології менеджменту, які складають 30% від всіх методологічних підходів, на які спираються науковці у дослідженнях спеціальності 13.00.06. У зв'язку з тим, що вибір методологічних підходів зумовлюється особливостями не тільки предмета дослідження, а й методологічної культури вченого, пропонується конкретизація нормативних вимог щодо обґрунтування методології у дисертаційних роботах.

Ключові слова: методологія дослідження, методологічний підхід, управління освітою,

дослідження проблем управління освітою, якість наукових досліджень.

The article is devoted to the important problem of application of methodological approaches by Ukrainian scientists in research of education management problems. Awareness of the peculiarities of this process by scientists will help increase the efficiency and effectiveness of research on education management. Based on the analysis of scientific literature, practice of implementation and purpose of methodological approaches in research specialty 13.00.06 "Theory and methods of education management", the results of which have been protected during 2008–2018, specified functions for the application of methodological approaches in research of education management. It was found that such methodological approaches as systemic, competency-oriented, activity, synergetic, which correspond to modern educational and scientific paradigms, are the most widespread for use by scientists in research in this specialty. Features of application of methodological approaches in research of education management problems concerning four levels of methodological research system; problem range of research and the specifics of management; the type of educational institution and the level of management are outlined. Accumulation in the methodology of research of management problems in methodological approaches of other sciences testifies to development of methodological knowledge of this branch. The promising direction is the adaptation of approaches to management methodology, which are 30% of all methodological approaches – the basis for scientists in research specialty 13.00.06. Due to the fact that the choice of methodological approaches is determined not only by characteristics of the subject of study, but also methodological culture of a scientist, it is proposed to specify the regulatory requirements for substantiation of methodology in dissertations.

Key words: research methodology, methodological approach, education management, research of education management problems, quality of scientific research.

УДК 37.07:001.8

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.28>

Сич Т.В.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри публічної служби
та управління навчальними
й соціальними закладами
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Результативність дослідження, істинність нового наукового знання значною мірою залежить від того, під яким кутом учений вивчає наукову проблему, які методологічні підходи застосовує для її розгляду. Реалізація методологічних засад дослідження здійснюється завдяки методологічним підходам, які відіграють важливу роль у формуванні дослідної стратегії. Методологічний підхід у дослідженні по суті є інструментом реалізації методологічних положень. Методологічні підходи ґрунтуються на концептуальних теоретичних положеннях, принципах та передбачають застосування певних методів і дослідних методик. Усвідомлення

особливостей застосування методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою сприятиме підвищенню ефективності наукової діяльності у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед робіт з проблем методології педагогічних досліджень опис методологічних підходів, які застосовуються у педагогічних дослідженнях, представлено у колективній монографії під редакцією В. Лозової [4], де схарактеризовано акмеологічний, аксіологічний, антропологічний, деонтологічний, історико-педагогічний, компетентнісний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, персоналізований, ресурсний, синергетичний, сис-

темний, технологічний підходи. У статті В. Жигіря окреслено методологічні підходи, застосування яких поширено в педагогічних дослідженнях у галузі професійної освіти [2]. У праці Т. Сич розкрито сутність найбільш вживаних методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою [8]. В. Мацкевич розкриває наукову сутність категорії «науковий підхід» у статті у Всесвітній енциклопедії [1]. Н. Іпполітова конкретизує сутність поняття «методологічний підхід» та визначає умови вибору підходів для конкретного педагогічного дослідження [3]. У працях Є. Хрикова виділено типові недоліки застосування методологічних підходів, у педагогічних дослідженнях [6; 7] визначено методологічні підходи, які доцільно використовувати у педагогічних дослідженнях відповідно до шифрів спеціальностей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі розвитку науки існує велика кількість методологічних підходів, які визначають різні напрями досліджень і відображають специфіку конкретної дослідної діяльності в тій чи іншій науковій галузі. Аналіз наукової літератури показав, що сьогодні недостатньо узагальнено дані щодо реалізації методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою та специфіки їхнього застосування.

Мета статті – на основі узагальнення результатів аналізу використання методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою визначити особливості їхнього застосування.

Виклад основного матеріалу. У ХХ ст. відбулася методологізація всіх сфер мислення та діяльності, що сприяло виникненню різних підходів. Як окремі підходи у цей період розглядаються феноменологія, екзистенціалізм, структуралізм, загальна теорія систем, синергетика, наукова організація праці, кібернетика, системна методологія діяльності та інші. В. Мацкевич відзначає, що підходи, які розробляються на рівні конкретних наук, можуть змінювати один одного як етапи розвитку наукової галузі або співіснувати, сприяти виникненню нового предмета або нового напрямку дослідження [1, с. 794].

За результатами аналізу, 67% авторефератів дисертацій спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» від загальної кількості дисертацій, які захищено протягом 2008–2018 років, виявлено 94 назви методологічних підходів, на які спираються науковці у своїх дослідженнях. Методологічні підходи виконують різні методологічні функції в дослідженні залежно від рівня методології, якому вони відповідають. Можна виділити таке призначення методологічних підходів у дослідженні: визначає напрям розгляду та аналізу предмета дослідження; визначає точку зору щодо розуміння сутності предмета дослідження, сутності освітніх та управлінських про-

цесів науковцем; зумовлює вибір освітніх, управлінських підходів для організації дослідної роботи, обґрунтовує дослідницькі принципи, технології, методи, методики; обґрунтовує моделі або технології управління, є складником моделі управління (концептуальним, методологічним, діагностичним тощо), використовується для розроблення діагностичного інструментарію тощо. По суті наведені функції відповідають визначенням Н. Іпполітовою функціям методологічних підходів у педагогічних дослідженнях: філософсько-нормативній, когнітивно-прогностичній, конструктивно-праксеологічній. Реалізація філософсько-нормативної функції передбачає визначення світоглядних, наукових принципів, які лежать в основі дослідницької діяльності та окреслюють методологічну концепцію, теорію дослідження. Когнітивно-прогностична функція спрямована на організацію вивчення об'єкта дослідження, обґрунтування гіпотези дослідження. Конструктивно-праксеологічна функція передбачає обґрунтування способів, прийомів організації дослідження [3, с. 29].

Виявлена специфіка щодо застосування методологічних підходів у вітчизняних дослідженнях проблем управління освітою відносно чотирьох рівнів методологічної системи. На філософському та загальнонауковому рівнях застосовуються гуманістичний, анторпосоціальний, людиноцентричний, культурологічний, глобалістичний, парадигмальний, діалектичний, антропологічний, гносеологічний, системний, синергетичний, аксіологічний та інші підходи. На загально-науковому та конкретно-науковому рівнях – особистісний, особисто-діяльнісний, діяльнісний, андрогогічний, акмеологічний, стратегічний, ситуаційний, компетентнісний, процесний, адаптивний, цільовий, функціональний, структурно-функціональний, історичний, середовищний, результативний, валеологічний, індивідуальний, диференційований, маркетинговий, проєктний, інформаційний (кібернетичний) та інші підходи. Конкретно-технологічному рівню методології відповідають такі поширені підходи, як кваліметричний, компаративний, технологічний, а також такі менш поширені підходи, як функціональний, процесний, результативний, цільовий, багатопараметричний, матричний, полікритеріальний, кібернетичний та інші. Отже, застосування підходів відносно методологічних рівнів залежить як від специфіки підходу, так і від призначення його використання у дослідженні, функцій, які вони виконують у дослідженнях, проблеми дослідження тощо.

Узагальнення результатів аналізу застосування методологічних підходів відносно проблематики досліджень у межах спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» показало, що найчастіше науковці використовують системний, компетентнісний, особистісно зорієнтований,

діяльнісний, синергетичний підходи, які відповідають сучасній освітній та науковій парадигмам. У дослідженнях, присвячених розгляду проблем управління професійним розвитком викладачів, підготовки фахівців та керівників закладів освіти, формування професійних компетенцій, застосовується практично одна і та ж група методологічних підходів (особисто-діяльнісний, андрогогічний, акмеологічний, компетентнісний, гуманістичний, соціокультурний, антропологічний, функціональний, цільовий, адаптивний, середовищний). Такі напрями досліджень, як управління якістю освіти, управління інноваційним розвитком закладів освіти, системи освіти тощо, характеризуються використанням широкого спектру методологічних підходів. Дослідження, присвячені вирішенню локальних проблем управління, наприклад, управління на основі маркетингових технологій, характеризуються невеликою кількістю підходів, серед яких поряд з поширеними методологічними підходами використовуються методологічні підходи відповідно до специфіки предмета дослідження (маркетинговий, кібернетичний, підхід за стандартами ISO). Залежність специфіки вибору науковцями методологічних підходів від предмету дослідження підтверджує також група методологічних підходів, поширених у дослідженнях розвитку теорії управління освітою. Поряд із такими розповсюдженнями діалектичним, системним, синергетичним підходами у дослідженнях обов'язково використовується історичний підхід, зустрічаються досить специфічні парадигмальний та тезаурусний підходи. Отже, наведені дані дають змогу зробити висновок щодо залежності застосування методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою від проблемного кола досліджень та специфіки управлінської діяльності, яка досліджується.

Аналіз щодо застосування методологічних підходів у дослідженнях різних рівнів управління показав, що у дослідженнях, спрямованих на розгляд державного, регіонального рівнів управління системою освіти, обов'язковим є застосування філософських підходів (онтологічного, глобалістичного, гносеологічного, гуманістичного, антропосоціального, аксіологічного та інших), які забезпечуватимуть управління відповідно до сучасних тенденцій в освіті та відповідають сучасним освітній та управлінській парадигмам. У дослідженнях, присвячених проблемам управління на рівні закладу освіти, поряд із поширеними системним, особистісно зорієнтованим, синергетичним, кваліметричним, компетентнісним підходами використовуються специфічні управлінські підходи: адаптивний, ситуаційний, стратегічний, ресурсний, процесний. Отже, наведені дані дозволяють зробити висновок щодо залежності методологічних підхо-

дів у дослідженнях проблем управління освітою від рівня управління, який досліджується.

Неявною є специфіка використання методологічних підходів стосовно досліджень різних типів освітніх установ, що пов'язано із єдністю управлінських завдань. Поряд з цим кожен тип закладів освіти має і характерні управлінські завдання. Так, проблема формування контингенту більше актуальною є для ЗВО, ніж для інших типів освітніх закладів, що зумовлює застосування у дослідженнях цієї проблеми, наприклад, маркетингового, середовищного підходів. Недержавні установи в системі освіти стикаються з проблемою забезпечення конкурентоспроможного освітнього результату, що зумовлює застосування у дослідженнях цієї проблеми результативно-процесного, результативного підходів. Особливості освітнього процесу закладів мистецької освіти та шляхів щодо його організації зумовлюють використання у дослідженнях, присвячених управлінню цими закладами освіти акмеологічного, культурологічного, особисто-розвивального, особистісно зорієнтованого, особистісно-діяльнісного, індивідуального та диференційованого підходів. Отже, наведені особливості застосування методологічних підходів зумовлені специфікою управлінських задач, яка досліджується.

З найбільш поширених методологічних підходів, які зустрічаються у дослідженнях проблем управління освітою, значна кількість належить управлінським підходам, серед яких такі, як ситуаційний, адаптивний, структурно-функціональний, стратегічний, процесний, цільовий, інформаційний, середовищний, регіональний, підхід за стандартами ISO та ін. Не набули масового застосування у дослідженнях такі управлінські підходи, як ресурсний, партисипативний, стейкхолдерський, субстатний, громадсько зорієнтований, оптимізаційний. Управлінські підходи складають майже 30% від виявлених методологічних підходів, які застосовуються у дослідженнях спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» [5, с. 488]. Адаптація методології менеджменту є перспективним напрямом розвитку методології дослідження проблем управління освітою.

Велика кількість підходів запозичені науковцями та адаптовані до досліджень проблем управління освітою з інших наук, що зумовлено складністю проблеми управління освітою, що передбачає міждисциплінарний її розгляд. Так, з психології та педагогіки запозичено особистісний, діяльнісний, особистісно-діяльнісний, андрагогічний, компетентнісний, рефлексивний, діалоговий, індивідуальний, диференційований, контекстний, полісуб'єктний, дисамінаційний та інші підходи. З філософії – аксіологічний, атрибутивний, діалектичний, людиноцентричний, теологічний, онтологічний, парадигмальний, гносеологічний та інші. З історичних наук адаптовано історичний,

історично-хронологічний, компаративний та інші. З філологічних наук – тезаурусний, герменевтичний. З економічних та математичних наук – багатопараметричний, матричний, кваліметричний; з кібернетики – кебернетичний, з валеології – валеологічний, з маркетингу – маркетинговий. Використовуються підходи, які сформовані на стику різних наук, а саме: акмеологічний, глобалістичний, антропосоціальний, міждисциплінарний тощо. Окреслені методологічні підходи є фундаментом, на якому ґрунтується методологія досліджень проблем управління освітою.

Висновки. За результатами аналізу застосування методологічних підходів у дослідженнях проблем управління освітою виявлено особливості їхнього використання, а саме: залежність їхнього застосування від специфіки управлінської діяльності та управлінських задач, які досліджуються; залежність їхнього застосування від рівня управління, який досліджується (державного, регіонального та управління на рівні закладу освіти); невиражена залежність їхнього застосування від типів закладів освіти, які досліджуються; міждисциплінарний характер проблеми управління освітою як предмета досліджень зумовлює використання методологічних підходів суміжних наук (психології, педагогіки, історії, філології, філософії, економіки, менеджменту, маркетингу, валеології, математики, кібернетики та інших). Вибір методологічних підходів зумовлюється особливостями предмета аналізу та значною мірою залежить від методологічної культури вченого. У зв'язку з цим встановлення чітких нормативних вимог щодо обґрунтування методології у дисер-

таційних роботах, присвяченні цьому питанню окремого параграфу у роботі, на нашу думку, має сприяти підвищенню якості досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Всемирная энциклопедия: Философия [глав. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов]. Москва : АСТ ; Минск : Харвест ; Современ. литератор, 2001. 1312 с.
2. Жигір В.І. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальноосвітній шк.* 2016. Вип. 48. С. 107–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_48_16.pdf (дата звернення: 22.11.2019).
3. Ипполитова Н.В. Методологические основания исследования проблем профессиональной педагогики. *Методология педагогики: понятийный аспект* : моногр. сб. науч. тр. Москва : ИЭТ, 2014. Вып. 1. С. 26–35.
4. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАШ України В.І. Лозової. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 348 с.
5. Сич Т.В. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Харків : Вид-во : Іванченка І.С., 2020. 761 с.
6. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження : монографія / Є.М. Хриков. Харків : ФОП Панов А.М., 2017. 237 с.
7. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. 2-е вид. Харків : ДІСА ПЛЮС, 2018. 297 с.
8. Sych T.V. Methodological approaches in research of education management problems. *Internauka*. 2018. № 10 (50). vol. 1. P. 51–54. DOI : <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-10-3887>.